

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA a DEMOGRAFIA

SLOVAK STATISTICS
and DEMOGRAPHY

4/2020

ročník/volume 30

Recenzovaný vedecký časopis so zameraním na prezentáciu moderných štatistických a demografických metód a postupov.

Scientific peer-reviewed journal focusing on the presentation of modern statistical and demographic methods and procedures.

Článok/Article: 2

Typ článku/Type of article: vedecký článok/scientific article

Strany/Pages: 13 – 27

Dátum vydania/Publication date: 15. október 2020/October 15, 2020

Branislav ŠPROCHA
INFOSTAT – Výskumné demografické centrum
Centrum spoločenských a psychologických vied SAV

TRANSFORMÁCIA SOBÁŠNOSTI SLOBODNÝCH NA SLOVENSKU OPTIKOU TABULIEK ŽIVOTA¹

TRANSFORMATION OF NUPTIALITY OF SINGLE PERSONS IN SLOVAKIA THROUGH THE OPTICS OF LIFE TABLES

ABSTRAKT

Historicky sa formujúci model skorého a takmer univerzálneho vstupu do manželstva sa na Slovensku na začiatku 90. rokov v priebehu veľmi krátkeho obdobia úplne rozpadol a do popredia sa začali dostávať stratégie odkladania, či úplného odmietania sobáša. Na ich analýzu v prierezovom pohľade je najvhodnejším nástrojom využitie tabuliek sobášnosti slobodných. Tie patria do širokej rodiny tabuliek života a snažia sa čo najvernejšie modelovať prechody osôb do ich prvého manželského zväzku. Dlhá časová séria týchto modelov tak umožňuje analyzovať zmeny sobášnosti slobodných osôb na Slovensku v posledných takmer troch desaťročiach a poukázať na hlavné zmeny a vývojové trendy.

ABSTRACT

The historically forming model of early and almost universal entering into marriage in Slovakia in the early 1990s completely disintegrated in a very short period of time, and the strategies of postponing or completely refusing marriage began to come to the limelight. For their analysis in cross-sectional perspective, the most suitable tool is the use of single marriage tables. They belong to a wide family of life tables and try to model the transitions of people to their first marriage as closely as possible. The long time series of these models thus makes it possible to analyze the nuptiality changes of single persons in Slovakia in the last, almost three decades and to point out the main changes and development trends.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

sobášnosť, slobodné osoby, tabuľky sobášnosti, intenzita, časovanie, Slovensko

KEY WORDS

nuptiality, single persons, nuptiality tables, intensity, timing, Slovakia

1. ÚVOD

Jedným z hlavných znakov sobášneho správania na Slovensku bol skorý a takmer univerzálny vstup do manželstva [8]. Muži a najmä ženy tak uzatvárali svoje prvé manželstvo v mladom až veľmi mladom veku v porovnaní s populáciami západnej a severnej Európy [1, 2, 8], pričom tento prechod v životnej dráhe navyše realizovala drvivá väčšina osôb (často viac ako 90 % populácie). Tento v zmysle Hajnalovej klasifikácie neeurópsky model sobášnosti [1, 2] mal na Slovensku svoje historické pozadie a s istotou vieme povedať, že pretrvával viac ako dve storočia [bližšie 8]. Vzhľadom na spôsob hospodárenia a dedenia majetku predstavoval vo všeobecnosti racionálnu odozvu. Obdobie minulého politického režimu so svojimi viacerými

---

¹ Príspevok je výsledkom projektu VEGA č. 2/0064/20 „Pokračujúca transformácia rodinného a reprodukčného správania na Slovensku v časovom a priestorovom aspekte“.

špecifickými podmienkami (najmä v oblasti vzdelávania, práce) a prijatými opatreniami na poli sociálnej, populačnej, bytovej politiky nevytváralo tlak na odkladanie manželského štartu [7] a tie naopak boli posunuté ešte viac do mladšieho veku [8]. Model veľmi skorého sobáša a väčšinou populáciou reflektovaný prechod do manželstva vyzeral na prvý pohľad ako stabilná a len v obmedzenom rozsahu sa meniaci charakteristická črta reprodukcie Slovenska. Celospoločenská transformácia s novou politickou, hospodárskou a kultúrnou situáciou po roku 1989 však prispeli k veľmi rýchlemu opúšťaniu tohto modelu sobášneho správania a do popredia sa dostáva odkladanie prvých sobášov do vyššieho veku, veková heterogenizácia procesu sobášnosti, ako aj samotný pokles celkovej sobášnosti nielen z dôvodu zmien časovania, ale tiež odmietania realizácie tohto prechodu v životnej dráhe u určitej skupiny mladých mužov a žien na Slovensku. Výsledkom je tak zvyšovanie počtu a podielu slobodných v populácii a s odstupom času aj osôb, ktoré zostanú trvale bez skúsenosti so životom v manželskom zväzku. Tieto a ďalšie aspekty transformácie sobášneho správania sú na Slovensku síce prezentované a pomerne pravidelne analyzované vo viacerých publikáciách [napr. 3, 5, 8, 9, 10], no ani zďaleka sa nedá povedať, že by tomuto demografickému procesu bola venovaná taká pozornosť, ako je to v prípade plodnosti, či úmrtnosti. Okrem toho určitým nedostatkom je aj aplikácia niektorých menej vhodných analytických nástrojov a indikátorov. Z tohto dôvodu je hlavným cieľom predloženého článku predovšetkým analýza vývoja a zmien intenzity, časovania a charakteru procesu sobášnosti slobodných osôb na Slovensku od začiatku 90. rokov minulého storočia prostredníctvom tabuliek sobášnosti slobodných. Tie predstavujú najkomplexnejší a pri prierezovej analýze najvhodnejší nástroj na tento účel. Navyše ide o nástroj, ktorý je každoročne konštruovaný a voľne prístupný pre širokú vedeckú verejnosť vďaka aktivitám Štatistického úradu Slovenskej republiky (ďalej ŠÚ SR). Aj napriek tomu je však potrebné povedať, že tieto tabuľky života sa menej často využívajú a ani zďaleka sa netešia takej popularite ako napríklad úmrtnostné tabuľky. To bol jeden z dôvodov, prečo sme sa snažili v našom príspevku zdôrazniť význam a niektoré analytické možnosti využitia tabuliek sobášnosti slobodných pre potreby výskumu procesu vstupov do prvého manželstva.

2. DÁTA A METÓDY

Základom na analýze procesu sobášnosti slobodných mužov a žien bol model tabuliek sobášnosti slobodných. Tie boli konštruované priamou metódou ako jednovýchodné tabuľky života. Znamená to, že triedenie vstupných údajov umožnilo priamo vypočítať pravdepodobnosť uzavretia manželstva slobodného muža alebo ženy medzi dvomi presnými vekmi (x') a ($x'+1$), a to vo veku od 16 do 50 rokov² ($x \in < 16'; 50' >$). Jednovýchodné tabuľky života vo svojej konštrukcii predpokladajú, že jediným spôsobom, ako opustiť exponovanú populáciu, je vznik danej udalosti. V našom prípade tak ide o prípad, keď z populácie slobodných osôb sa osoba dostáva vstupom do prvého manželstva. Rušivé momenty, ako je úmrtie alebo migrácia slobodnej osoby, vnímame tak, že by tieto osoby (zomreté, vystáňované, prisťahované) sobáš uzavreli s rovnakou intenzitou ako slobodné osoby v danom veku a v danej populácii [bližšie 4, 6]. Vďaka tomu získavame čistou neskreslenú hodnotu intenzity sobášnosti slobodných [6]. Na druhej strane sa predpokladá, že úmrtie,

² Spodná hranica je daná platnou legislatívou na Slovensku (zákon o rodine) a horný vekový interval predstavuje všeobecne používaný koniec reprodukčného veku. Znamená to, že takto konštruované tabuľky sobášnosti umožňujú analyzovať proces vstupov do prvého manželstva zvlášť mužov a žien v reprodukčnom veku. Keďže však intenzita prvosobášnosti vo veku nad 50 rokov je stále na Slovensku veľmi nízka, výslednú tabuľkovú sobášnosť výraznejšie neovplyvňuje abstrakcia vyššieho veku.

presťahovanie a uzavretie manželstva sú nezávislé javy, čo nie vždy zodpovedá skutočnosti [4].

Základom konštrukcie tabuliek sobášnosti slobodných je potom výpočet pravdepodobnosti slobodnej osoby vstúpiť medzi dvomi presnými vekmi (v jednom dokončenom veku) do manželstva. Vzhľadom na výrazne odlišnú intenzitu a časovanie tohto procesu podľa pohlavia, sú tabuľky sobášnosti konštruované zvlášť pre mužskú a ženskú populáciu slobodných. Vstupné údaje predstavujú:

- 1) Počty slobodných mužov a žien (s) podľa jednotiek veku (x) a roku narodenia (z) bilancované ku koncu kalendárneho roka (t) (31.12.) - ${}^z P_x^s$. Tie predstavujú reálnu exponovanú populáciu, ktorá je vystavená pravdepodobnosti vstupu do prvého manželstva.
- 2) Počty sobášov slobodných mužov a žien (s) podľa veku (x), roku narodenia (z) a roku vstupu do manželstva (t) - ${}^z S_x^s$.
- 3) Počty zomretých slobodných mužov a žien (s) podľa veku (x), roku narodenia (z) a roku úmrtia (t) - ${}^z D_x^s$.
- 4) Počty prisťahovaných slobodných mužov a žien (s) podľa veku (x), roku narodenia (z) a roku prisťahovania (t) - ${}^z I_x^s$.
- 5) Počty vystáňovaných slobodných mužov a žien (s) podľa veku (x), roku narodenia (z) a roku vystáňovania (t) - ${}^z E_x^s$.

V zmysle prác [4, 6] potom môžeme pravdepodobnosť sobáša slobodnej osoby q_x^s medzi dvomi presnými vekmi (resp. v dokončenom veku x) vyjadriť nasledujúcim spôsobom:

$$q_x^s = \frac{{}^z S_x^s + {}^z S_{t+1}^s}{{}^z P_x^s - \frac{{}^z D_x^s + {}^z D_{t+1}^s}{2} + \frac{{}^z I_x^s + {}^z I_{t+1}^s}{2} - \frac{{}^z E_x^s + {}^z E_{t+1}^s}{2}} \quad (1)$$

pričom platí:

$${}^z P_{x'}^s = {}^z P_x^s - {}^z S_x^z + {}^z D_x^z - {}^z I_x^z + {}^z E_x^z \quad (2)$$

Prostredníctvom konštruovanej pravdepodobnosti sobáša slobodných osôb následne vypočítame ďalšie dve funkcie tabuliek. Základnou filozofiou tabuliek života je aplikácia reálnych úrovní (intenzít) procesu na fiktívnu tabuľkovú exponovanú populáciu. Tú v našom prípade predstavuje tabuľkový počet slobodných osôb, ktoré môžeme označiť aj ako kmeň tabuliek sobášnosti. Z praktických dôvodov sa na tento účel volí kohorta osôb s počtom 100 000 jedincov. Takto definovaná fiktívna populácia sa následne vystaví pôsobeniu reálnej pravdepodobnosti sobášnosti slobodných v jednotlivých vekových skupinách. Výsledkom pôsobenia tejto pravdepodobnosti je tabuľkový počet sobášov slobodných. Týmto krokom vyjadrujeme ďalšiu tabuľkovú funkciu – tabuľkový počet sobášov slobodných – predstavujúcu počet osôb, ktoré z danej exponovanej populácie slobodných vystúpili.

Ak označíme tabuľkový počet slobodných osôb dožívajúcich sa presného veku (x') ako $l_{x'}$, tabuľkové sobáše $d_{x'}^s$ a tabuľkový počet zomretých slobodných osôb d_x^s , potom pre jednotlivé funkcie tabuliek sobášnosti slobodných platia nasledujúce vzťahy:

$$\begin{aligned}d_{x'}^s &= l_{x'}^s \cdot q_{x'}^s \\l_{x',x'+1}^s &= l_{x'}^s - d_x^s\end{aligned}\quad (3)$$

Za výsledný indikátor intenzity sobášnosti slobodných potom môžeme považovať tabuľkový počet slobodných osôb v presnom veku 50 rokov, resp. z neho odvodený podiel osôb, ktoré vstúpili do tohto veku do manželstva z tabuľkového kmeňa slobodných osôb.

Okrem toho je možné z jednotlivých funkcií tabuliek odvodiť aj niektoré ďalšie ukazovatele intenzity a časovania procesu sobášnosti slobodných. Ide napríklad o pravdepodobnosť uzavretia manželstva medzi dvomi presnými vekmi (napr. medzi x' a $x'+n$. rokom života) a to v podobe:

$$q_{x',x'+n}^s = 1 - \frac{l_{x'+n}^s}{l_{x'}^s}\quad (4)$$

Časovanie vstupu do prvého manželstva analyzujeme prostredníctvom tabuľkového priemerného veku pri prvom sobáši. Konštruovaný bol z tabuľkových sobášov slobodných, pričom základom je odvodiť celkový počet rokov, ktoré osoby prežili ako slobodné až do uzavretia ich prvého manželstva. Tie získame súčinom počtu tabuľkových sobášov a aproximácie veku týchto osôb pri vstupe do prvého manželstva. Predpokladáme pritom rovnomerné rozloženie tabuľkových udalostí v kalendárnom roku, a preto pre tabuľkový priemerný vek pri prvom sobáši platí:

$$PV = \frac{\sum_{x=16}^{49} (x+0,5) \cdot d_x^s}{\sum_{x=16}^{49} d_x^s}\quad (5)$$

Keďže hodnota priemerného veku tabuľkových sobášov môže byť citlivá na prípadné extrémne hodnoty v súbore tabuľkových sobášov, na hodnotenie časovania sobášnosti slobodných využívame aj niektoré ďalšie štatistické indikátory polohy. Ide o vekový medián a horný a dolný kvartil. Rozdiel kvartilov následne určuje hodnotu interkvartilového rozpätia, ktoré umožňuje analyzovať vekové rozloženie tabuľkových sobášov, čím poukazuje na úroveň a vývoj vekovej kumulácie sobášov slobodných. Uvedené ukazovatele boli konštruované z tabuľkového počtu sobášov slobodných prostredníctvom nasledujúceho všeobecného vzťahu:

$$Q_k^{(\alpha)} = a_k + h \cdot \frac{\frac{k}{\alpha} - \sum_{i=1}^{r-1} f_i}{f_{Q_k}^{(\alpha)}}\quad (6)$$

pričom

a_k je hodnota dolnej hranice intervalu, v ktorom sa nachádza sledovaný kvantil.

h je šírka, rozpätie kvantilového intervalu. V prípade úplných tabuliek sú vekové intervaly jednorôčné, preto je h možné zanedbať.

$\frac{k}{\alpha}$ je k -tý kvantil, pre dolný kvartil ($\alpha=1$) volíme hodnotu 25 a pre horný kvartil ($\alpha=3$) 75.

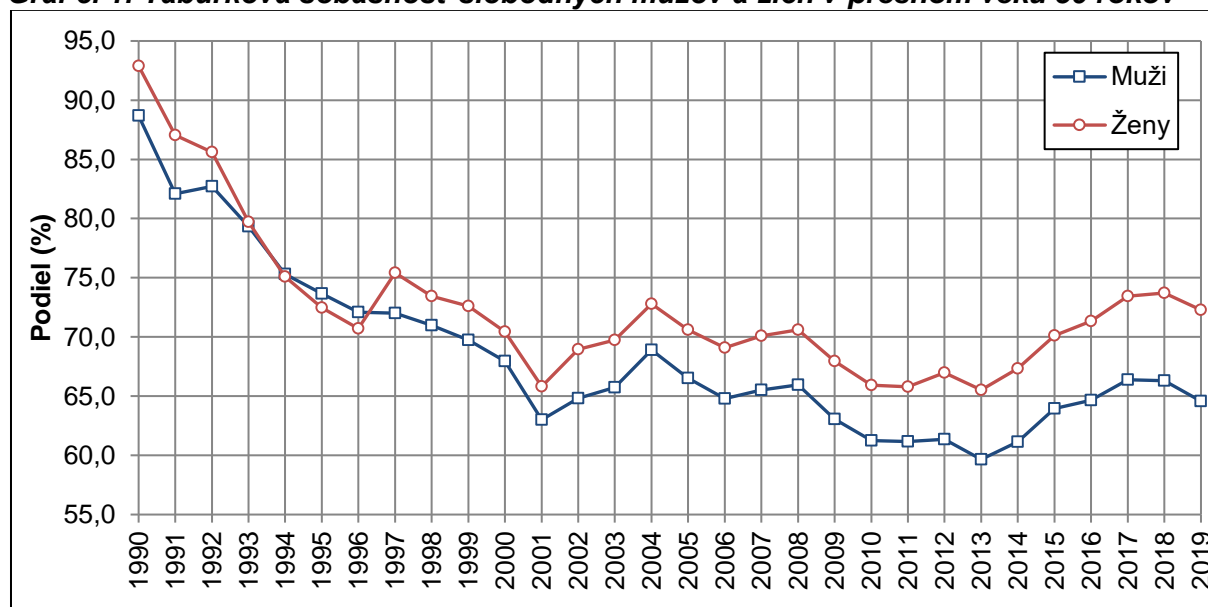
$\sum_{i=1}^{r-1} f_i$ je kumulatívna relatívna početnosť intervalu bezprostredne predchádzajúceho kvantilového intervalu.

$f_{Q_k}^{(\alpha)}$ je relatívna početnosť kvantilového intervalu.

3. TRANSFORMÁCIA SOBÁŠNOSTI SLOBODNÝCH NA SLOVENSKU

Tabuľková prvosobášnosť ako hlavný intenzitný ukazovateľ z tabuliek sobášnosti slobodných prezentovaný v grafe č. 1 poukazuje na dramatický pokles úrovne s akou slobodné osoby na Slovensku vstupovali do svojho prvého manželstva v 90. rokoch. Potvrzuje sa tak zánik takmer univerzálneho modelu sobášnosti a nástup obdobia s neurčitými vývojovými trendmi poznačenými prerušovaným oživovaním a následným poklesom intenzity tohto procesu. Celkovo tak zatiaľ môžeme hovoriť o troch vývojových fázach. Prvá je prezentovaná spomínaným dramatickým poklesom sobášnosti slobodných, keď tabuľková prvosobášnosť klesla u mužov z necelých 90 % na menej ako 65 % a u žien z takmer 95 % na niečo viac ako 65 %. Ide v podstate o celé obdobie 90. rokov a začiatok nového milénia s prvým historickým minimom prvosobášnosti v roku 2001 (pozri graf č. 1). Druhá fáza sa vyznačuje neurčitým vývojom – často prerušovanými obdobiami krátkeho oživenia a následného pomerne prudkého poklesu sobášnosti slobodných. Celková intenzita prvosobášnosti slobodných mužov oscilovala okolo úrovne 60 – 65 % a u žien na úrovni 65 – 70 %. Najmä obdobie medzinárodnej hospodárskej krízy po roku 2008 sa prejavilo pomerne významným poklesom intenzity sobášnosti a v roku 2013 vytvorením nového historického minima 60 % u mužov a 65 % u žien. Uvedené hodnoty znamenajú, že pri zachovaní takejto úrovne sobášnosti slobodných by do manželstva ani raz nevstúpilo pred dovŕšením 50. roku života 35 % žien a až 40 % mužov.

Graf č. 1: Tabuľková sobášnosť slobodných mužov a žien v presnom veku 50 rokov

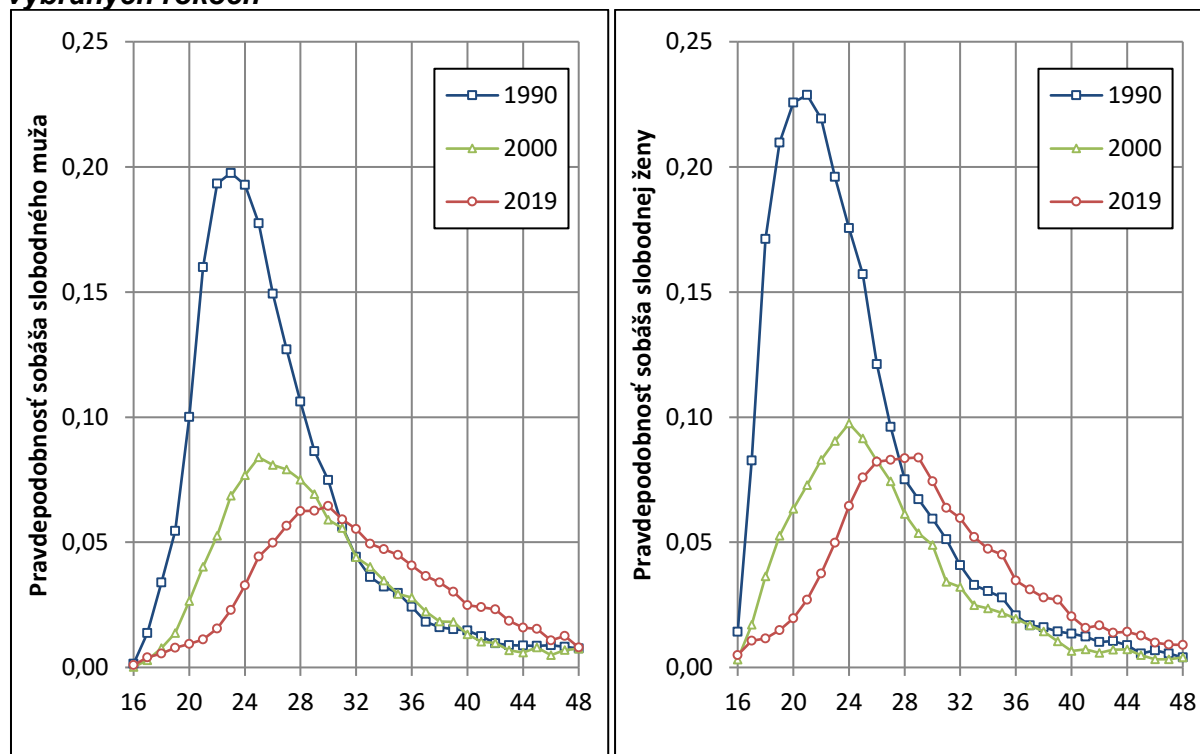
Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

Zatiaľ posledná vývojová fáza sa niesla v znamení oživenia sobášnosti a rastu hodnôt tabuľkovej prvosobášnosti. U mužov opätovne prekonal hranicu 65 % a u žien sa priblížili k úrovni 75 %. Posledný medziročný vývoj síce priniesol určitý pokles, ale až ďalšie roky ukážu, či pôjde o nastavenie novej vývojovej fázy, alebo ide o len o dočasný medziročný zvrät. V každom prípade je však zrejmé, že obdobie pomerne stabilnej vysokej intenzity sobášnosti slobodných je na Slovensku minulosťou a ďalej

budeme svedkami skôr nestabilného vývoja, keď sobášnosť bude rýchlo reagovať na vonkajšie zmeny, pričom jej samotná celková úroveň bude signalizovať pretrvávajúce nezanedbateľnej časti žien a najmä mužov, ktorí zostanú žiť trvalo mimo manželského zväzku. Okrem toho vývoj v posledných desaťročiach priniesol aj výrazné prehĺbenie rozdielov v celkovej intenzite sobášnosti slobodných, keď výrazne vyššie šance na vstup do prvého manželstva dosahujú ženy.

Okrem celkového poklesu sobášnosti slobodných je z grafu č. 2 a 3 zrejmé, že výraznými posunmi prešlo aj samotné rozloženie pravdepodobností sobáša slobodných mužov a žien. Predovšetkým sme svedkami výrazného poklesu intenzity s akou do manželstva vstupovali osoby v mladom a veľmi mladom veku. U mužov sa od začiatku 90. rokov prvosobášnosť znížila v každom veku prvej polovice reprodukčného veku a u žien to bolo až do veku 27 rokov (vrátane). Z modelu skorého a veľmi rýchleho nárastu pravdepodobností vstupu do prvého manželstva s vrcholom približne vo veku 23 (muži), resp. 21 rokov (ženy) a následného prudkého poklesu nezostalo nič. Súčasný model sa vyznačuje pozvoľným nárastom bez ostrého maxima, ktoré je u mužov rozprestreté vo veku nad 28 rokov a u žien po dovŕšení 27. roku života, a následným postupným poklesom ku koncu reprodukčného obdobia. Z hľadiska vývojových zmien je tiež zrejmé, že 90. roky sa niesli v podstate len v znamení poklesu sobášnosti slobodných v mladom veku. Ten síce do určitej miery pretrvával aj v posledných dvoch desaťročiach, no súčasne sa prejavuje aj fáza oživenia a nárast pravdepodobností vo veku nad 31 rokov u mužov a 28 rokov u žien. Ten je predovšetkým výsledkom dobiehania odložených sobášnych plánov a významne tak prispieva k pozitívnemu vývoju v poslednom období.

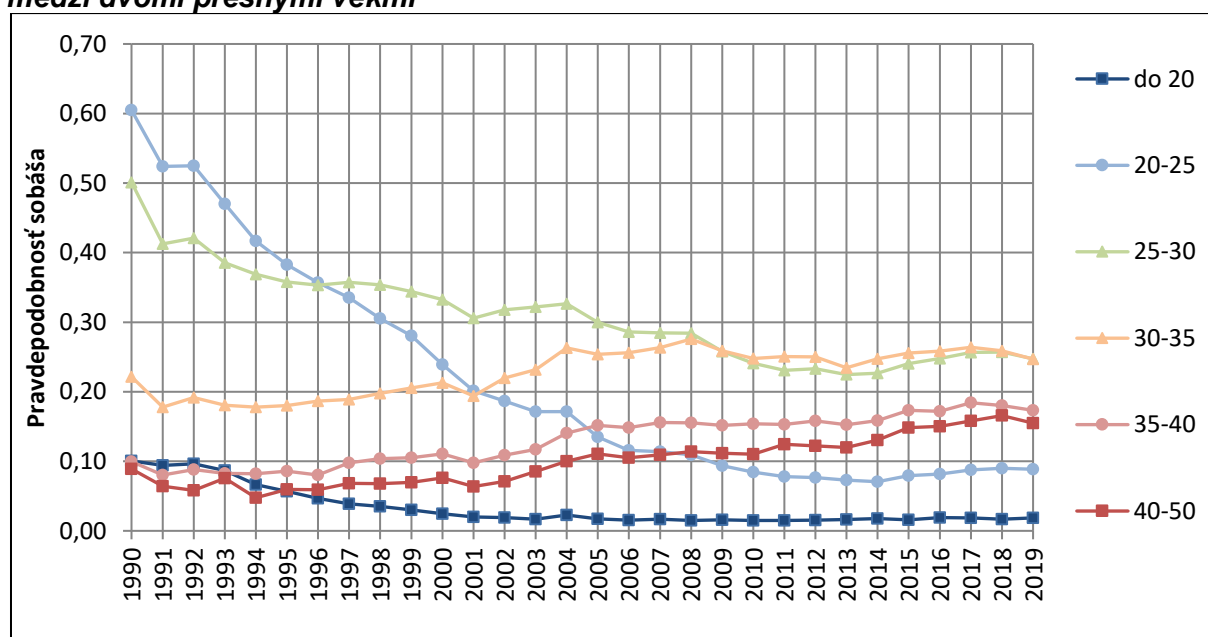
Graf č. 2 a č. 3: Pravdepodobnosť sobáša slobodných mužov a žien na Slovensku vo vybraných rokoch

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

Na výrazné a dlhodobo prebiehajúce transformačné zmeny v procese sobášnosti slobodných na Slovensku poukazuje aj vývoj podmienenej pravdepodobnosti vstupu do prvého manželstva. Nasledujúce grafy č. 4 a 5 prezentujú pravdepodobnosť slobodných mužov a žien vstúpiť do manželstva medzi dvomi presnými vekmi. Kým na začiatku 90. rokov mali muži ešte 10 % šancu uzavrieť svoje prvé manželstvo pred dovŕšením 20. roku života, v súčasnosti to nie sú ani 2 %. Na prudký pokles sobášov v mladom veku poukazuje aj výrazný pokles pravdepodobnosti medzi 20. a 25. rokom veku. V tomto intervale sa ženilo viac ako 6 z 10 zostávajúcich slobodných mužov, no v súčasnosti pravdepodobnosť prvého manželstva klesla pod hranicu 10 %. Rovnako významne sa znížili šance aj na sobáš slobodných mužov medzi 25. a 30. rokom života. Naopak, jasným prejavom postupnej preferencie druhej polovice reprodukčného veku je nárast pravdepodobností na intervale 30. až 35. rokov, ktoré sa stávajú spoločne s predchádzajúcimi menovanými najdôležitejšími pre celkovú intenzitu sobášnosti slobodných mužov. Rastúci trend pritom sledujeme aj vo vyššom veku, čo znamená, že ak sa mužovi na Slovensku nepodarí uzavrieť manželstvo pred dovŕšením 35. roku života, ešte naďalej má takmer 20 % šancu sa oženiť pred koncom reprodukčného veku (graf č. 4).

Graf č. 4: Podmienená pravdepodobnosť sobáša slobodných mužov na Slovensku medzi dvomi presnými vekmi

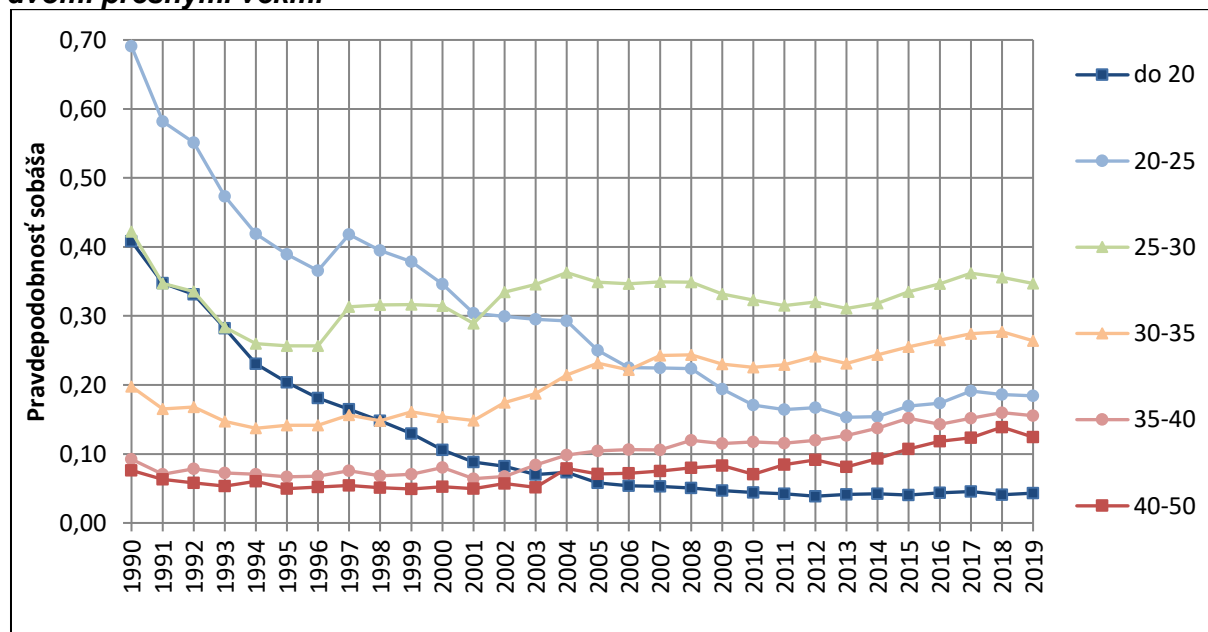
Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

Veľmi podobný scenár priniesol aj vývoj podmienenej pravdepodobnosti sobášov slobodných v ženskej časti populácie. Vo veku do 20 rokov sa na začiatku 90. rokov vydávali 4 z desiatich žien, no v súčasnosti je šanca na vydaj v tomto veku len okolo 4 %. Ak ženy nevstúpili do manželstva pred dovŕšením 20. roku života, v nasledujúcich 5 rokoch bola takmer 70 % pravdepodobnosť, že sa im to predsa len podarí. Posledné údaje z tohto intervalu však signalizujú, že pravdepodobnosť vydať sa medzi 20. a 25. rokom života sa pohybuje tesne pod hranicou 20 %. Pre celkovú úroveň sobášnosti slobodných žien sa tak najdôležitejšou stal vekový interval 25 a 30 rokov, keď pravdepodobnosť sobáša vzrástla po určitom poklese už na približne 36 %. Pomerne významne sa v zmysle vyššie uvedeného zvýšili aj šance vydať sa po dovŕšení 30. roku života. Najmä medzi 30. a 35. rokom hodnoty pravdepodobnosti už prekračujú

hranicu 25 % (graf č. 5). O tom, že druhá polovica reprodukčného veku pre celkovú sobášnosť slobodných žien na Slovensku sa stáva čoraz významnejšou, svedčí aj vývoj podmienenej pravdepodobnosti v ďalších vekových intervaloch (graf č. 5). Aj napriek tomu však naďalej platí, že ak sa žena nevydá pred dovŕšením 35. roku života, pravdepodobnosť jej vstupu do manželstva zostáva pred koncom reprodukčného veku pomerne nízka (12 – 16 %).

Graf č. 5: Podmienená pravdepodobnosť sobáša slobodných žien na Slovensku medzi dvomi presnými vekmi

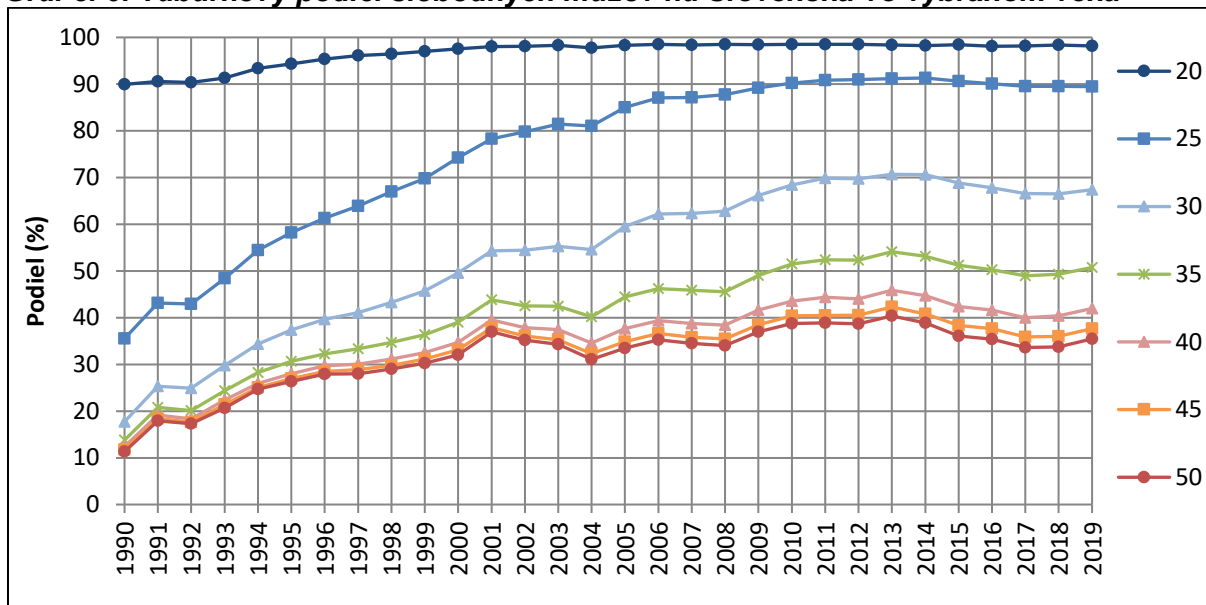
Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

Výsledkom uvedených posunov v pravdepodobnosti sobáša slobodných sú zmeny v zastúpení tabuľkových slobodných vo vybranom veku. O ich podiele na konci reprodukčného veku sme informovali už vyššie a teraz sa preto zameriame na niektoré mladšie ročníky. V mužskej zložke je zrejme, že kým ešte v prvej polovici 90. rokov platilo, že podiel tabuľkových slobodných vo veku do 25 rokov poklesol pod hranicu 50 %, v poslednej dekáde ich zastúpenie sa už stabilne pohybuje na úrovni 90 %. Slobodní majú prevahu už aj vo veku 30 rokov, v ktorom sa na začiatku 90. rokov hodnota tabuľkovej prvosobášnosti už výraznejšie neodlišovala od celkovej prvosobášnosti (graf č. 6). Až vo veku 35 rokov pozorujeme v súčasnosti, že dochádza k vyrovnaniu podielu tabuľkových slobodných s podielom tabuľkových osôb, ktoré vstúpili do manželstva. Na druhej strane je však z grafu č. 6 zrejme aj to, že tabuľkový podiel slobodných sa po dovŕšení 40. roku života už významnejšie nemení. Pri určitom zovšeobecnení to znamená, že ak sa slobodnému mužovi nepodarí vstúpiť do manželstva pred týmto životným míľnikom, potom je jeho šanca na oženie už pomerne nízka a podarí sa to len zanedbateľnému percentu zo slobodných.

Dramatický prerod pravdepodobností vstupu do prvého manželstva sa výraznou mierou podpísal aj pod zastúpenie slobodných žien podľa veku. Kým na začiatku 90. rokov vo veku 20 rokov zostalo slobodných len približne 60 % žien a vo veku 25 rokov dokonca menej ako pätina, v súčasnosti tvoria tieto osoby takmer 96 % resp. približne 80 % tabuľkovej exponovanej populácie. Až v polovici reprodukčného veku sa tak podiel slobodných dostáva k hranici 50 % a vo veku 35 rokov klesá pod 40 %.

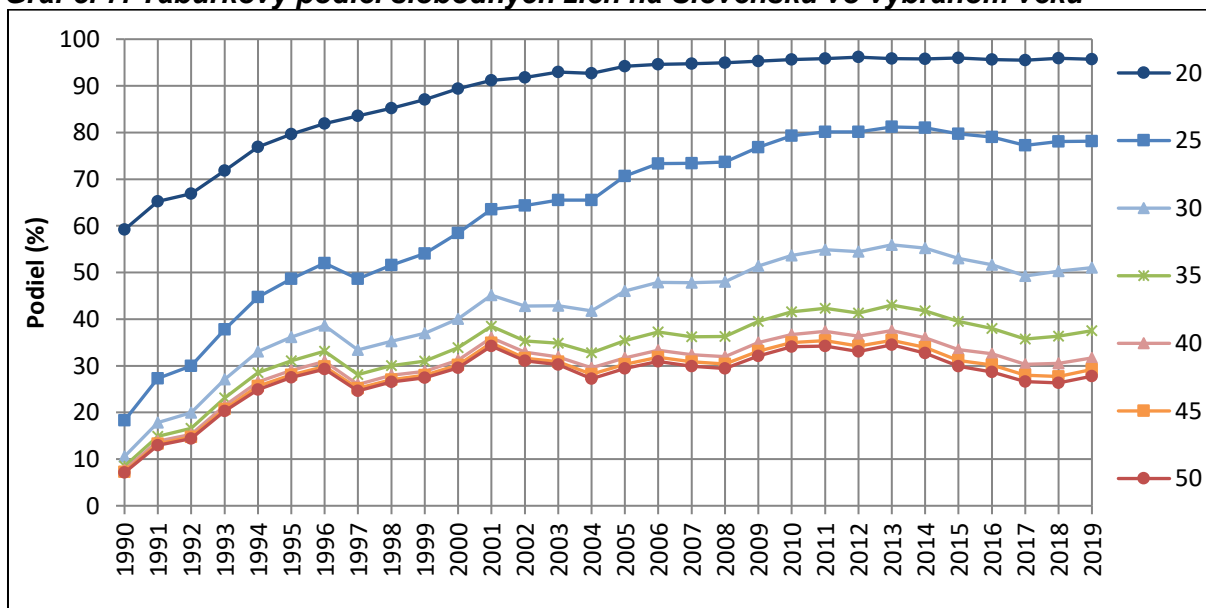
Vzhľadom na vekové rozloženie pravdepodobnosti sobáša slobodných žien tiež platí, že po dovŕšení tejto hranice sa prvosobášnosť už výraznejšie nezvyšuje. Znamená to, že ešte výraznejšie ako u mužov platí, že ak sa žene nepodarí vydať pred 35. rokom života, potom je jej pravdepodobnosť na vstup do manželstva pomerne nízka.

Graf č. 6: Tabuľkový podiel slobodných mužov na Slovensku vo vybranom veku

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

Graf č. 7: Tabuľkový podiel slobodných žien na Slovensku vo vybranom veku

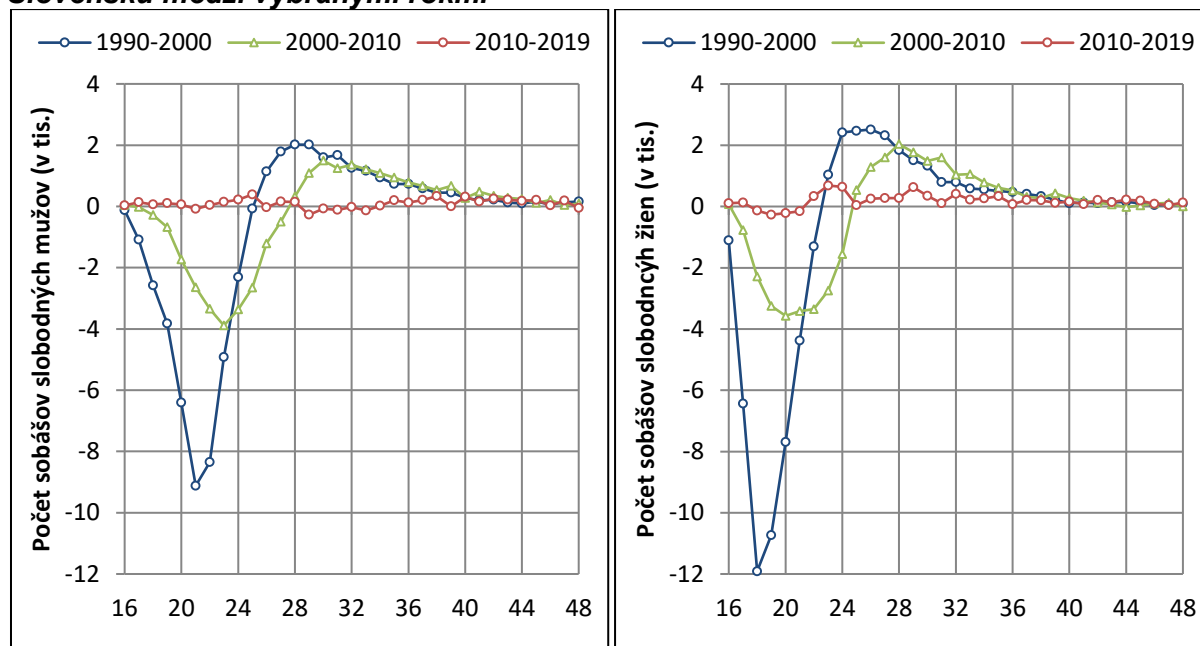

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

Veková transformácia pravdepodobnosti sobáša slobodných významne podmienila aj samotný priebeh tabuľkových sobášov. Najprv sa však pozrieme, ako sa tieto zmeny prejavili na diferenciách v počte tabuľkových sobášov vo vybraných dvoch-troch časových rámcoch. Prvým sú 90. roky, ktoré, ako je zrejmé z grafov č. 8 a č. 9, priniesli najmä dramatický pokles počtu tabuľkových sobášov v mladom a veľmi mladom veku. Len malá časť tohto poklesu bola kompenzovaná určitým nárastom tabuľkového počtu sobášov v staršom veku. Prvá dekáda nového milénia znamenala pomerne významné

zmiernenie znižovania počtu tabuľkových sobášov v mladom veku, no súčasne sa však tento jav dotkol širšieho vekového rámca, a to u mužov až do 28. roku života a u žien približne do 25. roku. Rovnako aj nárast vo vyššom veku je miernejší a dotýka sa vyššieho veku. Posledná dekáda poukazuje na značnú stabilizáciu modelu sobášnosti, keď fáza poklesu v mladom veku už je v podstate vyčerpaná a súčasne zvyšovanie počtu sobášov je pomerne nevýrazné (3 p. b. u mužov a 6 p. b. u žien).

Graf č. 8 a č. 9: Zmeny v tabuľkovom počte sobášov slobodných mužov a žien na Slovensku medzi vybranými rokmi

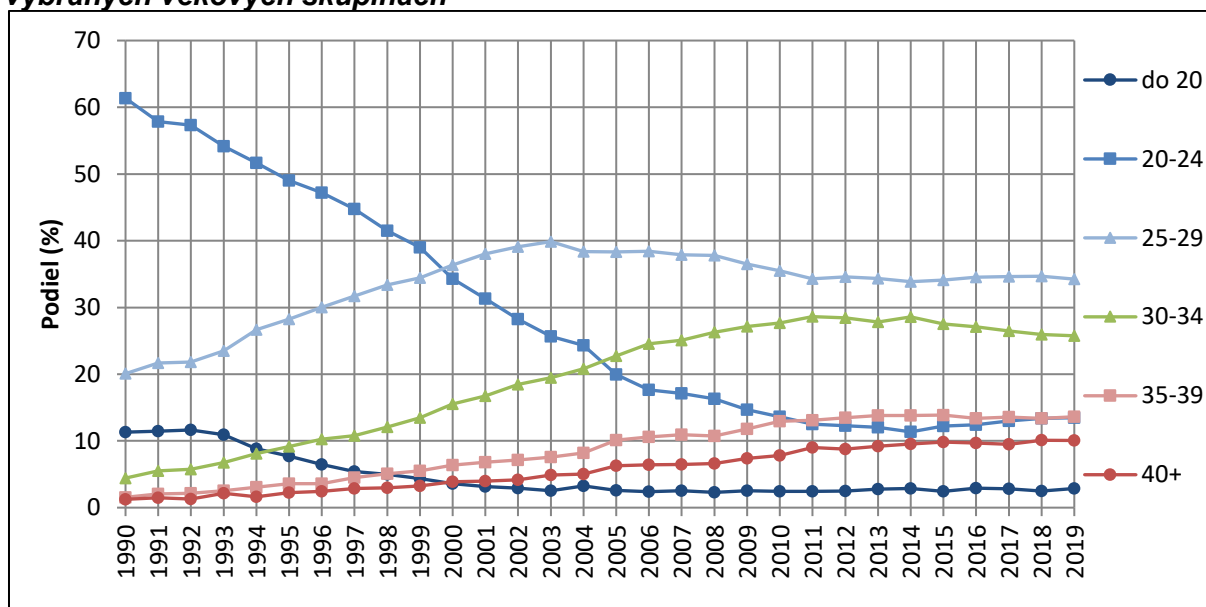

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

Zmeny vo vekovom rozložení tabuľkových sobášov podmienili aj transformáciu ich štruktúry podľa veku. Aj napriek kontinuálnemu poklesu počas celých 90. rokov platilo, že najväčšiu váhu mali tabuľkové sobáše mužov realizované vo veku 20 – 24 rokov. Ich podiel sa znížil z pôvodných približne 60 % pod 40 % (graf č. 10). Tento trend však pokračoval ďalej a až v poslednej dekáde pozorujeme určitú stabilizáciu na úrovni okolo 12 – 13 %. V mladšom veku podiel tabuľkových sobášov klesol z pôvodných niečo viac ako 10 % na necelé 3 %. Spoločne tak vo veku do 25 rokov sa v mužskej populácii Slovenska realizuje v súčasnosti len okolo 15 – 16 % tabuľkových sobášov (graf č. 10). Presun maximálnej úrovne sobášnosti slobodných do vyššieho veku priniesol vo všeobecnosti nárast váhy tabuľkových sobášov vo veku nad 25 rokov. Tento trend sa však netýkal všetkých vekových skupín v celom sledovanom období. Na začiatku 90. rokov sa tabuľkové sobáše vo veku 25 – 29 rokov podieľali približne jednou pätinou na celkovej úrovni. Približne do roku 2003 ich váha mala rastúci trend, keď dosiahli približne 40 % podiel. Od tohto momentu však identifikujeme mierny pokles predovšetkým v prospech starších vekových intervalov. Kým v prvej polovici 90. rokov sa vo veku 30 a viac rokov realizovala ani nie desatina všetkých tabuľkových sobášov, v súčasnosti už tvoria takmer polovicu. Zaujímavosťou je tiež, že posledné roky priniesli určitý pokles vo veku 30 – 34 rokov, ktorý sa stal intervalom s najdynamickejším nárastom váhy tabuľkovej sobášnosti. Aj z tohto je zrejmé, že naďalej pokračuje u mužov proces posúvania sobášnosti slobodných do čoraz vyššieho veku. Svedčia o tom aj empirické údaje, keď po dovŕšení 35. roku života sa

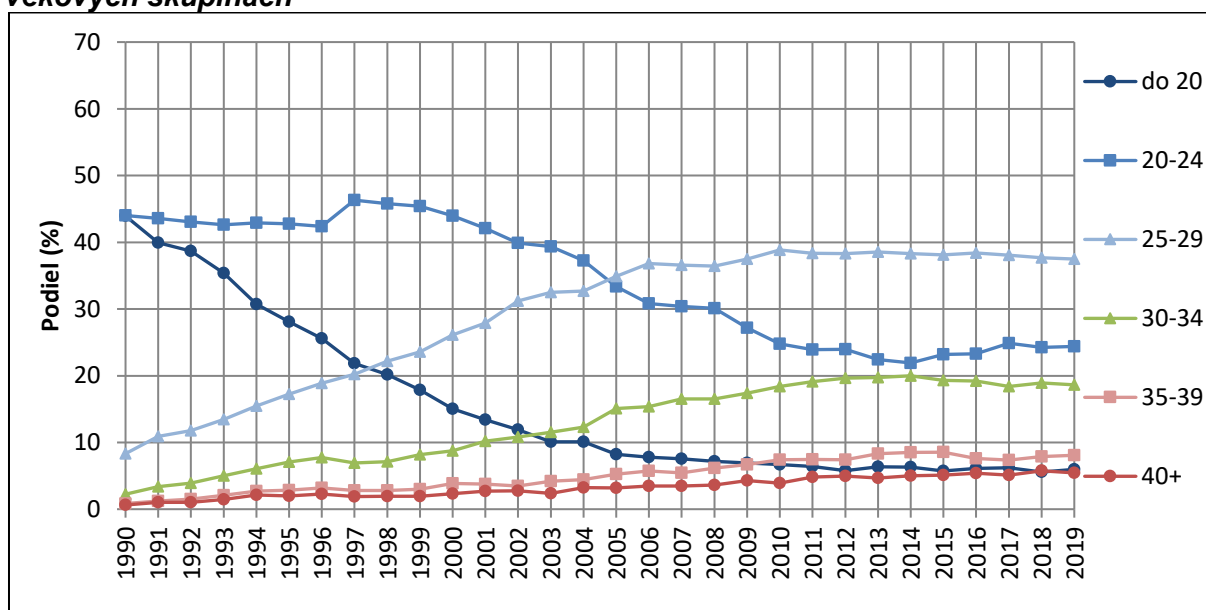
na Slovensku už realizuje takmer štvrtina všetkých tabuľkových sobášov slobodných mužov.

Graf č. 10: Podiely tabuľkových sobášov slobodných mužov na Slovensku vo vybraných vekových skupinách

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

Graf č. 11: Podiely tabuľkových sobášov slobodných žien na Slovensku vo vybraných vekových skupinách

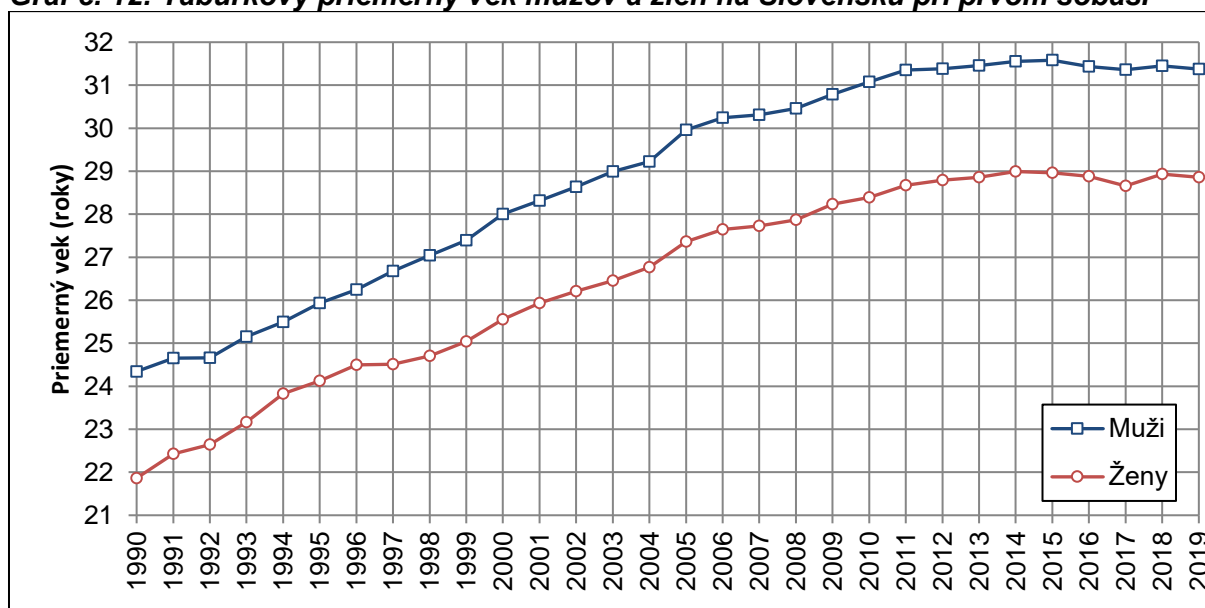
Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

V ženskej časti populácie mali vekové skupiny do 20 a vo veku 20 – 24 rokov dlho hlavné slovo pri realizácii tabuľkových sobášov (graf č. 11). Spoločne sa na začiatku 90. rokov podieľali na takmer 90 %. Kým v najmladšom veku sa ich váha dynamicky znižovala a v súčasnosti tento vek prispieva len asi 6 % k celkovej tabuľkovej sobášnosti, vo veku 20 – 24 rokov najprv identifikujeme určitú stagnáciu a až od druhej polovice 90. rokov nastupuje fáza poklesu. Tá vyvrcholila v roku 2017, keď váha sobášnosti bola približne polovičná v porovnaní so začiatkom sledovaného obdobia.

Posledné roky však priniesli mierne oživenie a určitú stabilizáciu tesne pod hranicou 25 %. Rovnako sa postupne stabilizuje po predchádzajúcom náraste aj príspevok sobášnosti slobodných žien vo veku 25 – 29 rokov pod hranicou 40 % a 30 – 34 rokov pod úrovňou 20 %. Prvá menovaná skupina sa tak od roku 2005 stala hlavnou pre celkovú sobášnosť slobodných žien na Slovensku. Ako sme už uviedli, úroveň sobášnosti vo veku nad 35 rokov je pomerne nízka o čom svedčia aj pomerne nízke príspevky tabuľkovej sobášnosti slobodných. Aj napriek určitému nárastu v dvoch najstarších vekových skupinách sa stále realizuje len približne 8 %, resp. 5 % z celkovej sobášnosti, teda na úrovni najmladšej vekovej skupiny.

Vyššie analyzované zmeny v intenzite a vekovom rozložení pravdepodobnosti a tabuľkových sobášov slobodných sa výraznou mierou podpísali aj pod vývoj ukazovateľov časovania sobášnosti slobodných. Najčastejšie sa na tieto účely používa priemerný vek. Na naše účely využívame tabuľkový priemerný vek pri prvom sobáši konštruovaný z vekového rozloženia tabuľkových sobášov slobodných. Vývoj tohto ukazovateľa v sledovanom období na Slovensku prezentuje nasledujúci graf č. 12. Ako je z neho zrejmé, najmä v 90. rokoch a na začiatku nového milénia dochádzalo k pomerne intenzívnemu rastu hodnôt tabuľkového priemerného veku pri prvom sobáši. V poslednom období však sledujeme výrazné zmiernenie dynamiky rastového trendu a v posledných rokoch dokonca identifikujeme aj určitý mierny medziročný pokles. V dôsledku tohto vývoja sa tabuľkový priemerný vek dostal u mužov z niečo viac ako 24 rokov na približne 31,5 roka a u žien z necelých 22 rokov na necelých 29 rokov.

Graf č. 12: Tabuľkový priemerný vek mužov a žien na Slovensku pri prvom sobáši

Zdroj údajov: ŠÚ SR, výpočty autora

Odkladanie vstupu do manželstva sa výraznou mierou podpísalo aj pod úroveň ďalších indikátorov časovania sobášnosti. Dolný kvartil rozloženia tabuľkových sobášov slobodných mužov vzrástol z niečo viac ako 21 rokov na viac ako 26 rokov a u žien z necelých 19 na viac ako 24 rokov. Aj v tomto prípade platí, že najdynamickejšie tento trend prebiehal v 90. rokoch a na začiatku nového milénia a v poslednom období sme svedkami jeho stabilizácie na vyššie uvedeních hodnotách. Ešte rýchlejšie sa pritom v sledovanom období posúval horný kvartil.

U mužov to bolo o viac ako 9,3 roka na súčasných 34,6 roka. V ženskej časti populácie išlo o takmer 8,8 roka a podľa posledných dostupných údajov sa tak tri štvrtiny všetkých tabuľkových sobášov realizujú pred dosiahnutím 31,5 roka. Z uvedeného je tak zrejmé, a niektoré predchádzajúce zistenia to len potvrdili, že okrem zmien intenzity a časovania došlo na Slovensku tiež k výraznej vekovej heterogenizácii tabuľkových sobášov. Kým na začiatku 90. rokov interkvartilové rozpätie, teda polovica celkovej sobášnosti sa odohrala u mužov v priebehu 4 rokov a u žien dokonca len v rozpätí 3,8 roka, v súčasnosti sa ten istý objem tabuľkových sobášov rozprestiera na intervale v šírke 8,3 roka u mužov a približne 7,2 roka u žien. Je tak zrejmé, že v mužskej zložke transformácia procesu sobášnosti slobodných prispela k výraznejšej vekovej pluralizácii ako u žien. Významnou mierou sa na tom podieľa aj vývoj v poslednom období, keď u žien sme skôr svedkami určitej stagnácie, kým v mužskej zložke naďalej prebieha medziročný nárast hodnôt interkvartilového rozpätia. Ten nie je však už saturovaný posunom hornej hranice, ktorá u oboch pohlaví už v podstate stagnuje na spomínaných hodnotách, ale skôr miernym posunom dolného intervalu. Zdá sa tak, že pre určitú skupinu mužov i žien je predsa len nastavený trend odkladania vstupov do manželstva až do veku nad 25 rokov neprijímaný a snažia sa o sobáš ešte pred touto hranicou.

4. ZÁVER

Analýza jednotlivých funkcií prierezových tabuliek sobášnosti slobodných osôb na Slovensku po roku 1990 potvrdila hlavné transformačné tendencie, ktoré znamenajú opustenie historicky formovaného modelu skorej a takmer univerzálnej sobášnosti a nástup a prehĺbovanie procesu odkladania, výrazne nižšej intenzity sobášnosti, ako aj vekovej pluralizácie vstupu do prvého manželstva. Potvrdil sa výrazný pokles pravdepodobnosti sobáša v mladom veku u oboch pohlaví, čo sa odzrkadlilo na značnej redukcii tabuľkových sobášov v tomto veku, a naopak, nástup rekuperačných tendencií, ktoré znamenajú zvýšenie pravdepodobností na vstup do prvého manželstva vo vyššom veku, presun sobášov k polovici a druhej polovici reprodukčného obdobia, ktoré sa pre celkovú realizovanú sobášnosť stávajú čoraz viac kľúčové. Súčasne je však zrejmé, že exponované vekové intervaly u mužov nad 40 a žien nad 35 rokov stále zohrávajú len minimálnu úlohu pre sobášnosť, a ak sa osobám nepodarí do tohto veku oženiť a vydať, zostávajú do konca reprodukčného obdobia bez skúseností so životom v manželskom zväzku. Práve tento aspekt sa popri výrazných zmenách v časovaní realizácie manželského štartu stáva jedným z najdôležitejších aspektov nového sobášneho správania populácie Slovenska. Musíme tak počítať s tým, že nezanedbateľná časť žien (asi štvrtina) a najmä mužov (približne tretina) zostane trvalo slobodná. Tento jav je následne úzko prepojený aj s ďalšími novými fenoménmi rodinného a reprodukčného správania, akými sú dlhodobé kohabitácie mladých slobodných párov a tiež výrazné oslabenie prepojenia života v manželstve s realizáciou reprodukčných zámerov. V dôsledku dynamickej transformácie sobášnosti slobodných sa tak dramaticky zmenila nielen tvár tohto demografického procesu, ale vytvorili sa predpoklady aj na ďalšie historicky jedinečné premeny v demografickej reprodukcii a populačných štruktúrach na Slovensku.

LITERATÚRA

- [1] HAJNAL, J.: Age at Marriage and Proportion Marrying. In: Population Studies, 1953, č. 2, s. 111 – 136.
- [2] HAJNAL, J.: European marriage pattern in historical perspective. In: Glass, D. V. – Eversley, D. E. C. (eds.): Population in History. Arnold, Londres, 1965, s. 101 – 143.

- [3] LANGHAMROVÁ, J. – VAŇO, B. a kol.: 20 rokov samostatnosti z pohľadu demografie ČR, SR, ČSR. Bratislava, Praha: INFOSTAT, VŠE Praha, 2014. ISBN ??
- [4] PAVLÍK, Z. – RYCHTAŘÍKOVÁ, J. – ŠUBRTOVÁ, A.: Základy demografie. Praha, Academia, 1986.
- [5] PILINSKÁ, V. a kol.: Demografická charakteristika rodiny na Slovensku. Bratislava: INFOSTAT, 2005.
- [6] RYCHTAŘÍKOVÁ, J.: Tabulky sňatečnosti a metody jejich konstrukce. In: Demografie, 1984, č. 2, s. 110 – 122.
- [7] SOBOTKA, T.: Fertility in Central and Eastern Europe after 1989: Collapse and Gradual Recovery. In: Historical Social Research, 2011, č. 2, s. 246 – 296.
- [8] ŠPROCHA, B. – TIŠLIAR, P.: 100 rokov obyvateľstva Slovenska. Od vzniku Československa po súčasnosť. Centrum pre historickú demografiu a populačný vývoj Slovenska. FiF UK v Bratislave, 2018. ISBN 978-80-89881-14-7.
- [9] ŠPROCHA, B.: Sobáše a sobášnosť na Slovensku. Čo vieme povedať o sobášoch a o procese sobášnosti na Slovensku z hlásení o uzavretí manželstva. In: Slovenská štatistika a demografia, 2012, č. 2, s. 39 – 59.
- [10] VAŇO, B. (ed.): Populačný vývoj na Slovensku v rokoch 1945 – 2000. Bratislava: INFOSTAT, 2001.

RESUMÉ

Hlavným cieľom práce bolo analyzovať proces sobášnosti slobodných osôb na Slovensku prostredníctvom tabuliek sobášnosti. Zameriavame sa na zmeny v pravdepodobnostiach vstupu do manželstva, v počte a vekovom rozdelení tabuľkových sobášov, ako aj na súvisiace zmeny v načasovaní tohto procesu. Analyzované obdobie sa začína rokom 1990 – prvým rokom po páde bývalého režimu a končí sa posledným dostupným rokom 2019. Získané výsledky potvrdili hlavné transformačné tendencie, ktoré znamenajú opustenie modelu skorej a takmer univerzálnej sobášnosti slobodných, začiatok a prehĺbenie procesu odkladania sobášov, čo vedie k výrazne nižšej intenzite sobášnosti a pluralite manželstiev podľa veku. Došlo k výraznému poklesu pravdepodobností sobáša slobodných v mladom veku, ako aj tabuľkových počtov sobášov a naopak len k obmedzenej rekuperácii vo vyššom veku. Výsledkom je tak zníženie celkovej sobášnosti, nárast počtu a podielu slobodných osôb v reprodukčnom veku, ako aj zmeny v časovaní a vekovom rozložení tohto procesu. Došlo nielen k posunu sobášnosti do vyššieho veku, ale aj k jej vekovej pluralizácii. Na druhej strane nielen najmladšie, ale aj najstaršie vekové intervaly sa vyznačujú nízkou úrovňou sobášnosti. Znamená to, že po dovŕšení určitého veku už je len obmedzený priestor na vstup do manželstva. Výsledkom je, že nezanedbateľná časť žien a najmä mužov zostáva a naďalej aj do budúcnosti bude zostávať žiť trvalo bez skúseností s manželstvom. To sa odráža nielen v štruktúre osôb podľa rodinného stavu, ale významným spôsobom zasahuje aj do charakteru demografickej reprodukcie a rodinného správania.

RESUME

The main goal of the paper was to analyze the process of marriage of single persons in Slovakia through nuptiality tables. We focus on the changes in the probabilities of entering into marriage, in the number and age distribution of table marriages, as well as on the related changes in the timing of this process. The analyzed period begins with 1990 - the first year after the collapse of the former regime and ends with the last available year 2019. The obtained results confirmed the main transformational tendencies, which mean abandoning the model of early and almost universal nuptiality

of singles, the onset and deepening of the process of postponing marriages, leading to significantly lower marriage rate and age pluralization of marriages. There was a significant decrease in the probability of marriages of single persons at a young age, as well as in the number of table marriages and, conversely, only limited recuperation in older age. The result is a reduction in the total marriage rate, an increase in the number and share of single people in reproductive age, as well as changes in the timing and age distribution of this process. There was not only a shift in nuptiality to an older age, but also its age pluralization. On the other hand, not only the youngest but also the oldest age intervals are characterized by a low level of marriage rate. This means that after reaching a certain age, there is only a limited space to enter into marriage. As a result, a significant proportion of women, and in particular men, remain and will continue to live permanently without the experience of marriage in the future. This is reflected not only in the structure of persons according to marital status, but also significantly affects the nature of demographic reproduction and family behavior.

PROFESIJNÝ ŽIVOTOPIS

RNDr. Branislav Šprocha, PhD. absolvoval magisterské štúdium na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe v odbore demografia a geodemografia (2006). V roku 2011 ukončil doktorandské štúdium v programe demografia. Od roku 2007 je vedeckovýskumným pracovníkom Výskumného demografického centra pri INFOSTAT-e a od roku 2009 vedeckým pracovníkom Prognostického ústavu Centra spoločenských a psychologických vied SAV. V roku 2015 sa stal vedúcim Výskumného demografického centra. V oblasti demografie sa špecializuje na problematiku rodinného a reprodukčného správania a ich vplyvu na spoločnosť. Okrem toho sa zameriava na analýzu vybraných populačných štruktúr, reprodukčného správania rómskeho obyvateľstva na Slovensku a otázkam konštrukcie populačných prognóz.

KONTAKT

branislav.sprocha@gmail.com